

Střet západního a východního bloku na poli „třetího světa“ v kontextu globálních dějin

**The Conflict between the Eastern and Western Blocs in the Field
of the Third World in the Context of Global History**

Petr III

Anotace:

S koncem druhé světové války pomalu přichází konflikt, který později dostane název studená válka. Válka, ve které na první pohled proti sobě stály dvě supervelmoci s jasně rozdělenou Evropou mezi sebou. Ale co tzv. třetí svět? Tento příspěvek se snaží nastínit roli třetího světa během studenovělečného konfliktu a poukázat na jeho důležitost v tomto kontextu. Zároveň autor v příspěvku dospívá k názoru, že studená válka nebyla pouze bipolárním střetem USA a SSSR, nýbrž že role ostatních států obou bloků byla zajímavá. Příspěvek se zaměřuje i na nejednoznačné uchopení třetího světa a na způsob boje o něj.

Klíčová slova / Keywords:

Třetí svět – Spojené státy americké – Sovětský svaz – studená válka

Third World – United States of America – Union of Soviet Socialist Republics – Cold War

Studená válka jakožto globální konflikt je předmětem zkoumání již po celá desetiletí. V předloženém článku bych se chtěl zaměřit na fenomén střetu západu a východu v zemích tzv. třetího světa během studené války. Někdy bývá označení třetí svět zaměňováno za termín globální jih.¹ Myslím, že pro téma studené války se lépe hodí termín třetí svět. Ten byl užíván jako pojem vymezující do té doby nezainteresané státy v jednom ze dvou bloků v období studené války. Nicméně někdy se objevoval také jako termín ekonomický, a proto do něj byly zahrnovány i státy jako KLDR či Kuba.² Třetím světem rozumím v předloženém příspěvku hlavně bývalé kolonie v Africe či Asii, o které se zejména od 50. let 20. století začal vést boj mezi západním blokem („první světem“) a východním blokem („druhým světem“). Zaměřím se nejen na přístup obou supervelmocí ke zmíněným zemím a oblastem, ale také na metody uplatňování jejich vlivu na poli třetího světa, tedy zda se jejich přístup k zemím třetího světa lišil či proč a jakým způsobem obě supervelmoci

1 Příspěvek je s mešními úpravami esej do předmětu Globální dějiny. Jan KOURA – Mikuláš PEŠTA, *Československo a studená válka v Africe, Přístupy, interpretace a roviny zkoumání*, Paměť a dějiny 14(3), 2020, s. 3–13, zde s. 4.

2 Tamtéž, s. 3.

podporovaly jednotlivé strany konfliktů ve třetím světě, jako byla například válka ve Vietnamu. V tomto kontextu se také pokusím nastínit určitou nejednoznačnost třetího světa, minimálně na počátku studené války. Jinými slovy bych chtěl rozebrat, jaké byly motivace Sovětského svazu a Spojených států amerických ke vstupu do těchto částí světa, co pro ně tzv. třetí svět představoval, co tento střet znamenal pro studenou válku jako globální fenomén či co znamená pro současné studium a interpretace studené války jako globálního konfliktu. Jsem si vědom toho, že témata přednesená v příspěvku by potřebovala separátní zamyšlení a rozebrání, nicméně jsem se snažil alespoň takto nastínit roli, důležitost a specifika třetího světa za studené války.

Text se bude zabývat problematikou studené války ve třetím světě optikou globálních dějin. Definovat pojem globální dějiny je samo o sobě složité a záleží do jisté míry na každém z nás, jak tento pojem budeme chápat či co si pod ním představíme. Z autorů, kteří se tématu věnují, lze zmínit Petera Frankopana, konkrétně jeho dílo *Hedvábné stezky: Nová historie světa*³ či jeho pokračování *Nové hedvábné stezky: Přítomnost a budoucnost světa*.⁴ V prvním jmenovaném díle hovoří o tom, že mu již od raných let ve vzdělávacím systému chyběl širší záběr studia geografie a historie.⁵ Že dle svých slov chtěl „...*pochopit, jak vypadaly obě světové války ne při pohledu z Flander, či východní fronty, ale z Afghánistánu a Indie*“.⁶ V případě studené pozoruji velmi podobný problém. Co se studené války týče, je pro pohled na ni skrze optiku globálních dějin klíčové právě zbavení se eurocentrického pohledu. Přístup globálních dějin se mi jeví zejména jako odhlédnutí od eurocentrického pohledu na ni a zaměření se na studenou válku v celosvětovém kontextu, a to včetně zkoumání globálních fenoménů v ní. Těmi jsou například dekolonizace a s ní spojené soupeření velmocí, ale i menších států na poli třetího světa, či sledování nestátních aktérů včetně propagandy. Dá se vlastně hovořit o odklonu od tzv. diplomatic history neboli diplomatické historie, která výzkumu studené války dominovala během takřka celého 20. století. Tomuto tématu se již věnovali i čeští historici, například Jan Koura. Ten ve své studii *První, druhý, třetí svět... Studená válka jako globální fenomén*⁷ hovoří o tom, že historiografie byla v té době zaměřena výhradně na západní prameny a americké autory, kteří byli uvězněni v narativu svých národních dějin.⁸ Směr zvaný diplomatická historie primárně zkoumal politickou historii, která povětšinou vynechávala kulturní či hospodářské změny a fenomény, které tehdejší dění více či méně ovlivňovaly.⁹ Podobně na věc nahlíží i Frankopan,

3 Peter FRANKOPAN, *Hedvábné stezky: Nová historie světa*, Praha 2021.

4 Peter FRANKOPAN, *Nové hedvábné stezky: Přítomnost a budoucnost světa*, Praha 2023.

5 P. FRANKOPAN, *Hedvábné stezky*, s. 11.

6 Tamtéž, s. 12.

7 Jan KOURA, *První, druhý, třetí svět... Studená válka jako globální fenomén*, Dějiny a současnost 41(5), 2019, s. 16–18.

8 Tamtéž, s. 16.

9 Tamtéž, s. 16.

jenž naznačuje například důležitost studia ruské literatury či hudby pro pochopení ruského jazyka.¹⁰ Změnu přinesl pohled zvaný international history, ve kterém již konflikt přestal být vnímán striktně jen jako spor kapitalismu a komunismu, ale daleko pestřeji,¹¹ což se dá velmi dobře interpretovat na příkladu Vietnamu.

Studená válka je globálním fenoménem sama o sobě, a právě proto je odpoutání se od eurocentrického náhledu na ni tak důležité. Lépe nám totiž pomáhá studenou válku poznat a otevírá pomyslné dveře k hlubšímu poznání třetího světa a jeho úlohy a pozice v kontextu studené války. Frankopan zmiňuje, že „*Tyto země (myšleno Afghánistán, Irák, Irán, Sýrie, ale i Čína, Indie. pozn. autora) nejsou v žádném případě na okraji světového dění, naopak. Leží v jeho samotném středu, a to od počátku historie*“.¹² I když Frankopan mnoho států doslovně nezmiňuje, ve studené válce má celý třetí svět velmi podobnou pozici. Frankopan píše, že na tato území Evropa dlouho pohlížela jako na periferii¹³ a můžeme říci, že přesně tak byl dlouhá léta chápán i třetí svět v kontextu studené války. Téma práce je z pohledu globálních dějin dále zajímavé také již zmíněným procesem dekolonizace, který propukl ve druhé polovině 20. století a který lze označit za globální fenomén, jelikož probíhal na územích od Afriky až po jihovýchodní Asii. S tím souvisí i fenomén neokolonialismu, jenž je s dekolonizací v historiografii neodmyslitelně spojen. Cílem příspěvku není uměle přecenit roli třetího světa během studené války, ale spíše rozšířit – již i v české historiografii podnícenou – debatu o důležitosti třetího světa v kontextu studené války a, jak psal Frankopan, doufat, že „*čtenáři naleznou... inspiraci k jinému pohledu na dějiny*“.¹⁴

Jak jsem již naznačil, třetí svět je důležitým prostorem v rámci studené války právě kvůli svému (minimálně počátečnímu) nejednoznačnému směřování. Mocnostem sloužil jako nová příležitost. Příležitost, kterou světu přineslo přetlačování kapitalistického (či liberálního) bloku s blokem komunistickým o to, který ideový koncept je úspěšněji uplatnitelný, životaschopnější a tedy lepší. Kdo by boj vyhrál, mohl by dosáhnout de facto globálního vítězství,¹⁵ což je důležitý aspekt studia studené války skrze optiku globálních dějin. Pokud ještě rozvedeme pozici Sovětského svazu, jedním z důvodů jeho vstupu do třetího světa byl i odbyt a import komodit.¹⁶ Magdaléna Leichtová a Lenka Piknerová se do hloubky věnují spolupráci východního bloku se třetím světem ve své práci *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války*.¹⁷ Každopádně tento boj nabírá na

10 P. FRANKOPAN, *Hedvábné stezky*, s. 12.

11 J. KOURA, *První, druhý, třetí svět*, s. 17.

12 P. FRANKOPAN, *Hedvábné stezky*, s. 13.

13 Tamtéž, s. 14.

14 Tamtéž, s. 17.

15 J. KOURA – M. PEŠTA, *Československo a studená válka v Africe*, s. 3.

16 Magdaléna LEICHTOVÁ – Lenka PIKNEROVÁ, *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války*, Praha 2013, s. 43.

17 Tamtéž, s. 132.

obrátkách v 50. letech po nástupu Nikity Chruščova do Kremlu, jelikož jeho předchůdce, Stalina, třetí svět výrazněji nezajímal,¹⁸ a to dokonce ani Čína¹⁹ – alespoň co se týče praktické angažovanosti, jelikož ani Stalin a Lenin nebyli prosti určitých úvah o zemích třetího světa.²⁰ Nicméně skutečný boj o něj počíná až s fenoménem dekolonizace.²¹

Pro Chruščova byl v tomto důležitý rok 1955, jelikož se konala Bandungská konference, na které zástupci 29 afrických a asijských zemí odmítli kolonialismus jako koncept uspořádání světa. A zároveň ve stejném roce Chruščov navštívil Indii či Afghánistán, což také mohl být předěl v jeho vnímání třetího světa.²² Tématu se výrazně věnuje Phillip E. Muehlenbeck ve svém zásadním díle *Warsaw Pact Intervention in the Third World*.²³ Z českých autorů pak problematiku rozšířili Jan Koura s Mikulášem Peštou. Ti zmiňují i práci dalšího z historiků – Odd Arneho Westada, který ve svém díle *Global Cold War*²⁴ přináší náhled na třetí svět jako na jeden z nejdůležitějších aspektů studené války.²⁵ Musíme si uvědomit, že do druhé světové války byly země třetího světa primárně zájmovou sférou západu. Pro Sovětský svaz byla zejména konference v Bandungu, která schéma vlivu kolonialismu odmítla, spouštěčem k vycítění šance v podstatě poprvé rozšířit vliv do těchto končin světa, které do té doby kontrolovala „druhá strana“.²⁶ Sovětský svaz těmito zemím začal nabízet socialismus jakožto uspořádání společnosti, jelikož zde byla příležitost vyřadit kapitalismus, jenž byl v očích mnohých zdiskreditován spojením s bývalými koloniálními mocnostmi.²⁷ Sovětský svaz tedy začal již od 50. let aktivně podporovat národněosvobozené hnutí v Africe, což kvitovaly i ostatní komunistické země, jako například Československo.²⁸

Poměrně specifická je situace v Číně, potažmo sovětsko-čínská roztržka. Nebylo to sice poprvé, kdy se Sovětský svaz dostal do vážného konfliktu s jiným socialistickým státem, nicméně ve srovnání s Čínou neměly spory s evropskými

18 Phillip E. MUEHLENBECK – Natalia TELEPNEVA, *Warsaw Pact Intervention in the Third World*, Bloomsbury Publishing 2019, s. 6.

19 Norman M. NAIMARK, *Stalin and the fate of Europe, the postwar struggle for sovereignty*, Cambridge, Massachusetts, London 2019, s. 13.

20 M. LEICHTOVÁ – L. PIKNEROVÁ, *Rozvojová spolupráce východního bloku*, s. 20–32.

21 Tamtéž, s. 30.

22 Václav VEBER, *Nikita na trůně, Chruščov v čele SSSR v letech 1953–1964*, Praha/Kroměříž 2014, s. 116–117.

23 Phillip E. MUEHLENBECK – Natalia TELEPNEVA, *Warsaw Pact Intervention in the Third World*, Bloomsbury Publishing 2019.

24 Odd Arne WESTAD, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge 2005, s. 498.

25 J. KOURA – M. PEŠTA, *Československo a studená válka v Africe*, s. 3.

26 Tamtéž, s. 4.

27 Tamtéž, s. 4.

28 Tamtéž, s. 4.

státy jako s Jugoslávií, Rumunskem či Albánií takový význam.²⁹ Jednalo se o spor dvou hlavních socialistických států, což odhalilo nejednotnost socialistického tábora a podkopalo jeho legitimitu.³⁰ Není mým cílem rekapitulovat události sovětsko-čínského rozkolu, více o něm čtenářům může nabídnout například Sergey Radchenko ve svém příspěvku *The Sino-Soviet split*,³¹ ale spíše ho uvést jako příklad nejednoznačnosti a složitosti vztahů k třetímu světu. V Číně byli komunisté u moci již od roku 1949, ale i zde se mohlo stát, že se neshodnou s vůdcem komunistického světa (SSSR) a začnou navazovat styky s jeho oponenty (USA). Sovětský svaz a Čína měly jednoduše odlišné zájmy a komunistická ideologie je nebyla schopna spojit dohromady.³²

Spojené státy americké prošly určitým vývojem a reagovaly na vývoj situace po svém. Tento vývoj je dobře vidět na případě Vietnamu. Franklin D. Roosevelt byl zásadně proti obnovení koloniálních říší Velké Británie či Francie.³³ To vidíme i na příkladu Ho Či Mina, který během druhé světové války přijal od USA více pomoci než od SSSR³⁴ a dle všeho by raději viděl Vietnam pod USA než pod Sovětským svazem.³⁵ Sověti by si mohli zmíněnou Bandungskou konferenci vyložit jako určitý odklon od kapitalismu, ale není to tak jednoduché. Mnoho vůdců afrických a asijských států bylo takříkajíc odkojeno západem, kde například strávili mládí na studiích. To byl i případ Ho Či Mina, který dokonce při vyhlášení nezávislosti Vietnamu citoval americkou Deklaraci nezávislosti a viděl USA jako hlavního spojence proti Japonsku a vzor v boji za nezávislost.³⁶ Ho Či Min se ale po druhé světové válce dostal do paradoxní situace, kdy ho Spojené státy považovaly za komunistu, ačkoli on sám toto označení v pravém slova smyslu odmítal,³⁷ což ukazuje zmiňovanou nejednoznačnost třetího světa. Proč ho tedy Sověti nakonec později podporovali? SSSR totiž jako první krok budování socialismu ve třetím světě spatřoval tzv. „předvojovou stranu“. Různá levicová uskupení, vnímána jako prostředníci k cestě ke komunistické společnosti, tudíž často získávala jeho podporu.³⁸

Vrátíme-li se však k přístupu USA, Roosevelt měl poměrně silné antipatie k De Gaullovi a nepřejíc si návrat Francie do jihovýchodní Asie, přikl Inclínu

29 Sergey RADCHENKO, *The Sino-Soviet split*, in: Melvyn P. Leffler – Odd Arne Westad, *The Cambridge history of Cold war*, volume II, *Crises and Détente*, Cambridge 2010, s. 349.

30 Tamtéž, s. 349.

31 Sergey RADCHENKO, *The Sino-Soviet split*, in: Melvyn P. Leffler – Odd Arne Westad, *The Cambridge history of Cold war*, volume II, *Crises and Détente*, Cambridge 2010.

32 Tamtéž, s. 349.

33 Milan SYRUČEK, *V zajiť džungle: Nejděší válka 20. století*, Praha 2007, s. 100.

34 Tamtéž, s. 110.

35 Tamtéž, s. 108–109.

36 Lucie HLAVATÁ – Ján IČO – Petra KARLOVÁ – Mária STRAŠÁKOVÁ, et al., *Dějiny Vietnamu*, Praha 2018, s. 233.

37 M. SYRUČEK, *V zajiť džungle*, s. 110.

38 M. LEICHTOVÁ – L. PIKNEROVÁ, *Rozvojová spolupráce východního bloku*, s. 31.

Čankajškovi.³⁹ Harry Truman a po něm Dwight Eisenhower už viděli situaci odlišně. Francie jimi byla považována za důležitého spojence proti SSSR, Truman měl dokonce schválit francouzské znovudobytí Indočíny a do roku 1953 měli Američané významně financovat válku proti Viet Minhu.⁴⁰ USA považovaly za nejdůležitější boj proti komunismu, který dle mého nebyl neopodstatněný. Zde se tvoří základní schéma studenovělečného konfliktu ve třetím světě. Sovětský svaz podporoval národněosvobozené hnutí, která hledala podporu u komunismu a Spojené státy podporovaly často protistranu, která si je musela získat antikomunistickými postoji. Co se týče rozdílů v přístupu obou supervelmocí, zejména nyní USA k okolnímu světu, je zajímavá práce Geira Lundestada *Impérium na pozvání*.⁴¹ Ta mapuje poválečnou roli USA a její analýza by nás zavedla k otázce, jak moc byly Spojené státy tzv. impériem na pozvání a zda si tamní obyvatelé či politici přáli přítomnost USA ve své zemi. To je ale na samostatný příspěvek.

Pokud hledáme příklady samostatnosti v jednání zemí východního bloku vůči státům třetího světa, dobře nám poslouží Československo. To platilo za předního vývozce zbraní do Afriky, kde navázalo obchodní styky s Ugandou či Keňou a kde dokonce Čechoslováci poskytovali vojenský výcvik, jelikož vůdci obou států chtěli snížit britský vliv ve svých státech.⁴² Tehdejší Československo dokonce, co se dovozu zbraní do regionu týče, předstihlo jak Velkou Británii, tak Izrael, a jeho vliv končí až po sovětské invazi do Československa v srpnu 1968.⁴³ Dále jsou velmi významné československé dodávky zbraní Egyptu roku 1955 – jednalo se o jakýsi odrazový můstek k tomu, aby se Československo stalo jednou z nejaktivnějších socialistických zemí v Africe.⁴⁴ Ale asi vůbec tím nejzajímavějším příkladem je Kuba. Zde se, alespoň dle výzkumu Jana Koury a Roberta A. Waterse tehdejší československá Státní bezpečnost stala jednou z vůdčích sil například při budování kubánské rozvědky.⁴⁵ Československo dokonce zacházelo v budování vztahů s Kubou až nad rámec toho co byl ochoten Sovětský svaz tolerovat, což frustrovalo i samotnou KGB.⁴⁶ I generál Manuel Pinto Losada hovořil o tom, že zpravodajské informace pocházející od československé rozvědky jsou použitelnější a nosnější nežli ty od rozvědky sovětské.⁴⁷ Stejně tak Čechoslováci dodávali Kubě více zpra-

39 M. SYRUČEK, *V zajetí džungle*, s. 107.

40 Nick TURSE, *Kill Anything That Moves: The Real American War in Vietnam (American Empire Project)*, Picador 2013, s. 12.

41 Geir LUNDESTAD, "Empire by Invitation' in the American Century." *Diplomatic History* 23(2), 1999, s. 189–217.

42 P. E. MUEHLENBECK – N. TELEPNEVA, *Warsaw Pact Intervention in the Third World*, s. 17.

43 Tamtéž, s. 17.

44 J. KOURA – M. PEŠTA, *Československo a studená válka v Africe*, s. 5.

45 Jan KOURA – Robert Anthony WATERS, *Africanos' versus Africanitos' the Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, in: *International History Review* 43(1), 2021, s. 72–89, zde s. 72.

46 Tamtéž, s. 72.

47 Tamtéž, s. 72.

vodajské pomoci, než samotný Sovětský svaz chtěl.⁴⁸ Třetí svět byl pro státy východní Evropy také do určité míry výhodný z hlediska obchodu, jelikož regionální státy mohly například poskytovat Československu a ostatním zemím tvrdou měnu, kterou komunistické země postrádaly.⁴⁹ Kuba je zároveň jedním z příkladů důležitosti a složitosti pozice třetího světa během studené války, kterou jsem již zmiňoval. Komunistické Československo totiž vycházelo dobře i s režimem diktátora Fulgencia Batisty, což může působit paradoxně.⁵⁰ Batista totiž, na rozdíl od jiných latinskoamerických vůdců – minimálně z počátku – nepronásledoval komunisty, ba naopak byli jeho starými spojenci ze 30. a 40. let.⁵¹ Až roku 1958 se měli komunisté přiklonit ke Castrovi a tím se s Batistou rozejít.⁵² Co se československého postoje k Batistovi týče, jednoduše byl řízen tím, že „obchod je obchod“.⁵³

Až téměř dominantní československý vliv na Kubě začal slábnout po invazi v tzv. Zátocě sviní v roce 1961, kdy Sověti začali činnost StB na ostrově tlumit.⁵⁴ Není ale pochyb o tom, že Kuba je jedním z příkladů, kdy stát východního bloku měl v zemi do té doby třetího světa, de facto stejný, ne-li větší vliv než Sovětský svaz, a dokonce i vybočoval z pomyslných sovětských mantinelů. Důvodem toho, že se Kuba a jiné státy, které hledaly na východě pomoc, často obracely na řadové státy východního bloku mohl být i ten, že měly naivní představu, že jiné státy východní Evropy jsou „méně nebezpečné“ a že nechtěly, obzvláště pak Kuba, provokovat Spojené státy přímým spojenectvím a vazbami na Sovětský svaz.⁵⁵ Dokonce z počátku ani Chruščov v případě Kuby nechtěl, v momentě, kdy se obě supervelmoci snažily zlepšit vzájemné vztahy, Eisenhowera provokovat.⁵⁶ Pro úplnost je třeba dodat, že v případě Československa a Vietnamu nebyly obě země plně schopny uzavírat oboustranně výhodné vazby a Vietnam takřka bezvýhradně jen přijímal přicházející pomoc od států východního bloku v rámci programu RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci).⁵⁷

K uplatňování vlivu ve třetím světě patřila neodmyslitelně propaganda, která měla místní obyvatele přesvědčit o správnosti daného konceptu. Propaganda a ideologie v té době naplno patřily do zahraniční politiky,⁵⁸ a to obou znepřátelených stran, nicméně nyní bych se zaměřil na stranu americkou. Tu se snažil zpracovat Kenneth Osgood, který užívá termín tzv. totální války. Tím rozumí válku

48 Tamtéž, s. 74.

49 Tamtéž, s. 74.

50 Tamtéž, s. 75.

51 Tamtéž, s. 75.

52 Tamtéž, s. 75.

53 Tamtéž, s. 75.

54 Tamtéž, s. 72.

55 Tamtéž, s. 81.

56 Tamtéž, s. 76.

57 M. LEICHTOVÁ – L. PIKNEROVÁ, *Rozvojová spolupráce východního bloku*, s. 80.

58 J. KOURA, *První, druhý, třetí svět*, s. 17.

vedenou nejen armádami, ale celým národem, což je dle něj nepostradatelný prvek moderního konfliktu.⁵⁹ Na tomto místě je důležité si uvědomit, že propaganda nemusí mít vždy jen negativní konotaci, kterou v ní často mnozí vidí. Naopak pokud propaganda pracuje i s fakty, je spíše přesvědčivější, což si aktéři psychologických konfliktů uvědomovali již během studené války a velmi často ji používali například pro vytrhávání z kontextu a pomocí nástrojů propagandy⁶⁰ k efektivnějšímu ovlivňování obyvatelstva. V USA dokonce mnoho občanů vidělo studenou válku spíše jako válku, která se vedla více slovy a myšlenkami⁶¹ než zbraněmi. Spojené státy vedly psychologickou válku jak pro domácí, tak i mezinárodní „publikum“ a snažily se tedy, skrze psychologický boj, získat si pro tzv. totální válku, jak ji definuje Osgood, přízeň a srdce jak spojeneckých zemí, států na druhé straně železné opony, tak i zemí neutrálních.⁶² Rozšířil se tehdy pohled, že pokud by se Američanům podařilo získat veřejné mínění na svou stranu, vyvíjeli by tím tlak na zahraniční vlády, což by vytvořilo příznivé prostředí pro americkou politiku.⁶³ Šlo o snahu nasměrovat americký lid pro přesvědčovací válku vedenou v zahraničí.⁶⁴ Důležitost psychologické války si uvědomoval už Eisenhower a její význam byl vysoký již od počátků studené války.⁶⁵ Během ní byla psychologická válka chápána jako souhrn veškerých nevojenských operací, které vedly k ovlivňování veřejného mínění a prosazování zájmů daného státu.⁶⁶ Propaganda se snažila přesvědčit veřejnost o jednom úhlu pohledu a oslabit jiné možnosti.⁶⁷ To dobře vystihuje cíl nejen americké propagandy, jelikož se – jak její úlohu chápu já – snažila přesvědčit veřejné mínění o správnosti svého světa a ideologického konceptu.

S tématem zemí třetího světa během studené války je neodmyslitelně spojen i fenomén neokolonialismu – velmi fluidní pojem bez jednoznačné definice. Jedna z nich by mohla znít, že jde o kontrolu méně rozvinuté země rozvinutými zeměmi pomocí nepřímých prostředků.⁶⁸ Kritičtější z výkladů neokolonialismu zní „...že se vměšují do konfliktů a pomáhají jiným způsobem nastolit režimy, které jsou ochotny jednat ve prospěch zahraničních společností a proti zájmům své vlastní země.“⁶⁹ De facto je řečeno, že než by programy jako například CIP⁷⁰ v Jižnímu Vietnamu

59 Kenneth OSGOOD, *Total Cold War: Eisenhower secret propaganda, Battle at home and abroad*, University Press of Kansas 2006, s. 1.

60 Tamtéž, s. 7.

61 Tamtéž, s. 2.

62 Tamtéž, s. 2–3.

63 Tamtéž, s. 4.

64 Tamtéž, s. 5.

65 Tamtéž, s. 6.

66 Tamtéž, s. 8.

67 Tamtéž, s. 8.

68 Sandra HALPERIN, „Neocolonialism“, in: Encyclopedia Britannica, 16 Jun. 2025. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/neocolonialism> [náhled 28-6-2025].

69 Tamtéž.

70 Commercial Import Program – dohoda o hospodářské pomoci Jižnímu Vietnamu.

pomáhaly k demokratizaci, spíše vytvářely závislost na Spojených státech. Dokonce i neúspěšná pozemková reforma prezidenta Ngo Dinh Diema byla zavedena na nátlak Spojených států.⁷¹ Během války ve Vietnamu dosahoval obchod Vietnamské republiky s americkým zbožím až 80 % hrubého národního produktu a zároveň bujela korupce.⁷² To potvrzuje jednu z poměrně charakteristických skutečností studené války, kterou jsem zmiňoval, a sice že USA skrze boj proti komunismu neváhaly podporovat režimy, které demokracii připomínaly opravdu jen zdánlivě, či dokonce vůbec.

Tím se opět dostáváme k fenoménu psychologické války či získání veřejnosti pro boj. Za propagandu ideologie by se dal označit samotný počátek amerického vstupu například do jihovýchodní Asie, který ovlivnila tzv. teorie domina, která tvrdila, že padne-li do rukou komunistů Jižní Vietnam, bude následovat Laos, Kambodža a další státy v regionu. To jde z dnešního pohledu těžko Američanům vyčítat. Jak ale můžeme z příkladu války ve Vietnamu vidět, veřejné mínění mívá zásadní vliv a i přesto, že se rozhodně nedá hovořit o celonárodních protestech a stoprocentním nesouhlasu s válkou ve Vietnamu, je zřejmé, jak je klíčové mít nakloněné veřejné mínění a jak věci mohou dopadnout, pokud ho mohou ovlivňovat novináři navzdory vládním prohlášením. Ta dokonce nemusí být nepravdivá. Jeden příklad za všechny: leden 1968 a Severní Vietnam spouští ofenzivu Tet, při které komunisté přepadnou velká města v Jižním Vietnamu a na několik hodin dokonce obsadí americkou ambasádu v hlavním městě – Saigonu. Poté co se podaří prostor ambasády získat zpět, přijede sem v ranních hodinách velitel amerických vojsk ve Vietnamu, generál William C. Westmoreland, a hovoří o tom, že nepřítel nepronikl do budovy – a že spojenci přechází do ofenzivy.⁷³ Reportér deníku Washington Post na tento den vzpomínal následovně: „*Reportéři nemohli věřit svým uším – Westmoreland stál uprostřed trosk a říkal, že všechno je v pořádku.*“⁷⁴ I když měl Westmoreland bezpochyby pravdu, jedná se o příklad toho, že oficiální verze vlády či armády nemusela být nepravdivá, nicméně veřejnému mínění se nemuselo chtít jí věřit, zejména kvůli informacím od novinářů pohybujících se ve Vietnamu.

Pohled na studenou válku skrze globální dějiny nám pomáhá pochopit ji jako skutečný globální konflikt a fenomén. Zdůrazní nám téma třetího světa, který byl pro studenoválečný konflikt klíčový a otevírá nové možnosti jeho studia. Sovětský svaz i Spojené státy na poli třetího světa soupeřily ohledně svých ideologických konceptů a snažily se přesvědčit dotčené o správnosti toho svého. Z mého pohledu za tím skutečně stála určitá vidina globálního vítězství. Takové vítězství by v očích supervelmocí mohlo jednoznačně rozhodnout o tom, který koncept je jediný fungující a udržitelný. Konec konců závěr studené války je dnes všeobecně

71 M. SYRUČEK, *V zajetí džungle*, s. 125.

72 Tamtéž, str. 178.

73 James R. ARNOLD, *Ofenziva Tet 1968 – Zvrat ve Vietnamu*, Varšava 2010, s. 61.

74 Tamtéž, s. 61.

vnímán jako triumf západního liberalismu. V samotném závěru se musím přiklonit k závěrům historiků Jana Koury a Mikuláše Pešty ohledně výzvy pro českou historiografii. Tedy, že již započatý kurz studia dějin studené války, který se čím dál více zaměřuje i na samostatná jednání Československa, je správný. Je samozřejmé, že Československo jakožto stát východního bloku mohlo manévrovat a osamostatňovat se pouze v mantinelech, které stanovil Sovětský svaz, nicméně o určitém samostatném jednání států východního bloku není sporu.⁷⁵ I podobné detaily a náhled na dějiny nám může přinést studium studené války skrze optiku globálních dějin.

Resumé:

The text maps the role of the Third World during the Cold War. The importance of the Third World in the Cold War conflict was for a long time out of the field of view of historiography, however, in the text I would like to continue the already improving situation regarding its research. The United States and the Soviet Union began to compete for the Third World in the 1950s, when the process of decolonization began. This created many states on the world map from Africa to Asia, which were to a certain extent able to form and compete here to introduce their ideological concept and thus prove its applicability and universality. Both superpowers exerted influence here in various ways, from propaganda to military force, such as in Vietnam, which, by the way, is an interesting and somewhat more diverse problem than it may seem at first glance. In the text I will focus on their motivation for entering the Third World, the ways of exerting influence, and the specifics and significance of the Third World. It was not immediately clear after World War II where the Third World countries would head, and therefore the capitalist and socialist blocs began to fight over whose concept could be more globally successful.

Bc. Petr III je studentem ÚSD FF UK (od června 2025 Ústav historie FF UK). Zaměřuje se zejména na moderní světové dějiny 20. století, dějiny Spojených států amerických a studené války. V ní je pak jeho hlavním zájmem studium americké války ve Vietnamu.

75 J. KOURA, *První, druhý, třetí svět*, s. 18.